

Şîî-Sünnî İlişkileri: Çatışmaya Giden Süreç

Shia Sunni Relationship: The Process Going in to Conflict

Mehmet Zeki İŞCAN^a

^aİslam Mezhepleri Tarihi AD,
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Erzurum

Received: 26.02.2018
Accepted: 01.05.2018
Available online: 04.09.2018

Correspondence:
Mehmet Zeki İŞCAN
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İslam Mezhepleri Tarihi AD, Erzurum,
TÜRKİYE/TURKEY
iscan@atauni.edu.tr

ÖZ Dinî yorum bağımsız bir değişken değildir. Bu nedenle dinî oluşumları açıklamada teoloji güvenilir bir indeks olarak görülemez. Teolojiye her şey gözü ile bakılamaz. Ama teoloji hiçbir şey de değildir. Bazen teoloji ile ideolojiyi birbirinden ayırmak mümkün olmamaktadır. Günümüz Şii Sünni gerilimini, Şii teoloji ve Şii politika ya da Sünni teoloji ve Sünni politika arasında bağlantı kurmak suretiyle teo-politik unsurlarla açıklamak ancak bazı kayıtlarla mümkündür. Şii Sünni gerilimin arka planında teolojiden çok seküler nedenler bulunmaktadır. Bu nedenleri şu şekilde özetleyebiliriz: Ortadoğu, çok ciddi bir arayış süreci içerisinde. Bunalım dönemlerinde dini kimliklere referans yoğunlaşmaktadır. Ortadoğu yönetimleri bir meşruiyet krizi yaşamaktadırlar. Bu sorun teopolitik bir söylemle telafi edilmek istenmektedir. Özellikle İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel güç mücadelesi, mezhebi kimlikler üzerinden yapılmaktadır. Mezhepler ve dini faktörler jeostratejik ve iktidar kavgalarını örtbas etmek için başvurulan bir kılıftır. Ortadoğudaki sorun mezhep kavgası değil hegemonya kavgasıdır.

Anahtar Kelimeler: Şiilik; Sünnilik; Selefilik; İŞİD; mezhep; mezhep çatışmaları; İran İslam devrimi; Suudi Arabistan; dini şiddet

ABSTRACT Religious interpretation is not an independent variable. For this reason, theology cannot be seen as a reliable index in explaining the religious formations. It is not maintainable to look at as if theology is everything. But definitely it is not also true to say that theology is nothing. Sometimes it becomes difficult to separate theology from ideology. It is only possible with some records to explain today's Shia Sunni tension through Theo political elements by establishing a link between Shia theology and Shia politics or Sunni theology and Sunni politics. There are more secular reasons behind Shia Sunni tension than theological ones. We can summarize those reasons as follows: Middle East is in a process of serious pursuit. During depression times, reference to religious identities become more intense. Middle East regimes have been experiencing a legitimacy crisis. This problem is tried to be compensated by means of a Theo political rhetoric. Especially the regional power struggle between Iran and Saudi Arabia is realized through sect identities. Sects and religious factors are covers referenced to cover up geostrategic and power fights. The problem within the Middle East is not a sect fight but hegemony fight.

Keywords: Shiism; Sunnism; Salafism; ISID; sect; sect conflicts; Iran Islamic revolution; Saudi Arabia; religious violence

“Demokrasi Karşısında İslam” adı ile Türkçe’ye çevrilen eserine Philippe d’Iribarne; “İslam endişelendiriyor.” cümlesiyle başlamaktadır. Ona göre günümüzde “İslam” sözcüğü tarihte belki hiç olmadığı kadar olumsuz bir çağrışım yapmaktadır. Yazar’a göre “Arap Baharı” denilen süreç aslında İslam’ın kışı mesabesinde ve bu kışın en önemli göstergelerinden biri de Şîî-Sünnî çatışmasıdır.¹

Merad'ın ifadesiyle uluslararası yaşamın her alanında boy göstermek suretiyle çağdaş tarihin en temel verilerinden birini oluşturan "İslam"², "Arap Baharında" da bir din olarak algılanmanın ötesinde çatışmacı siyasal sistem olarak görülmeye devam etmiştir.

Google'da İslam, din ve politika kelimelerini kullanarak bir arama yapılırsa İslam'ın 'bir dinden ziyade siyasal sistem' olduğunu istatistiksel metotlara dayanarak kanıtlamaya çalışan birçok siteye rastlanacaktır. Eski ABD başsavcı yardımcısı Andrew C. McCarthy 2015 yılında yayımlanan Ulusal Değerlendirme (National Review) metninde şöyle yazmıştır: "İslam'dan bahsettiğimizde, hem bir din hem de siyasal-sosyal bir ideolojiden bahsediyor olacağımızı bilmemiz gerekiyor." Cumhuriyetçi muhafazakâr vekil John Bennett ise 2014 yılında: "İslam, bir din dahi değil; küresel fetih planını ilerletebilmek adına ilahı kullanan bir siyasal sistemdir." demiştir. "Tüm inanç sistemlerinin dinî özgürlükleri korunmak zordur, ancak İslam bütünüyle bir din midir yoksa din adıyla ortaya atılan siyasal bir hareket midir, önce buna açıklık getirmek gerekiyor." diyenlerin sayısı batı dünyasında giderek artmaktadır. Örneğin Milli Güvenlik Danışmanı Michael Flynn geçen yaz Dallas'ta, Amerika İçin Harekete Geç (Act for America) konferansında 'İslam, dinin arkasına saklanan siyasal bir ideolojidir' şeklinde bir ifade kullanmıştır.³

Bir tür kültüralist bakışı yansıtan bu anlayış, özellikle İslamî inançlarla ya da geleneklerle İslam dünyasında görülen karmaşa arasında ilişki kurmaya dayanmaktadır.

Dinsel olarak güdülenmiş bir şiddet türü var mıdır? Eğer varsa bu, diğer kıyımlardan ne kadar farklıdır ve bunu, basit öldürme niyetine karşılık dinî yapan nedir? Kısaca şiddet eylemlerinin İslamî köklerinden ya da Şîî-Sünnî kodlarından bahsetmek mümkün müdür? İslam'ın ya da Şîîlik ve Sünnîliğin öteden beri şiddete ayrıcalıklı yer verdikleri söylenebilir mi?⁴

Bugün şiddet, Müslüman hoşgörüsüzlüğünün veya tekebbürünün (burada Şîî Sünnî kalıpları da kullanılabilir) kültürel olarak ayırt edici bir ifadesi olarak değerlendirilmesine ve bu anlamda moderniteye karşı aşırı bir hınç olarak yorumlanabilmesine rağmen⁵, inançların eylemlere eylemlerin de inançlara neden olduğu yönünde basit bir etkileşimcilikten bahsetmek elbette mümkün değildir. Turner'in de ifadesi gibi inançlarla eylemler arasında ilişkileri açıklamaya giriştiklerinde sosyologlar, çoğu kez güçlü bir tez ile başlamakta fakat çalışmalarını tavizle sonuçlandırmaktadırlar.⁶

Mezhepler tarihi bize öğretmektedir ki dinî gruplar, sübjektif bir realitenin ya da idealin dinsel inşasına tekabül etmektedirler. İnsanlar içinde buldukları duruma din sayesinde yeni anlamlar yüklemeye meyyaldirler. Bu nedenle dinî grupları açıklamada din, teoloji, güvenilir bir indeks olmayabilir.⁷

Dinî yoruma "her şey" gözü ile bakmak yanıltıcıdır. Teoloji, olanı, olması gerekeni meşrulaştıran bir araç rolündedir. Başka bir ifade ile dinî yorumu bir tür "deus ex machina" olarak düşünmemek gerekmektedir. Teoloji olayla ilgisi olmayan bir şeyin son noktada sorun çözmesi kabilinden bir element olarak görülemez.⁸

² Bkz. Ali Merad, *Çağdaş İslam*, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yay., İstanbul 1996, s. 5-6.

³ Michael Schulson, "Why do so many Americans believe that Islam is a political ideology, not a religion?", *the Washington Post*, February 3 (Şubat) 2017. (Neden pek çok Amerikalı İslam'ın bir din değil siyasi bir ideoloji olduğuna inanıyor?) https://www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2017/02/03/why-do-so-many-americans-believe-that-islam-is-a-political-ideology-not-a-religion/?utm_term=.9e81a33b3d48

⁴ Bkz. Talal Asad, *İntihar Eylemleri*, çev. Fuat Aydın, Eskiye Yay., Ankara 2012, s. 8-18.

⁵ Bkz. Asad, *İntihar Eylemleri*, s.18.

⁶ Bkz. Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam*, çev. Yasin Aktay, Vadi Yay., Ankara 1997, s. 31-32.

⁷ Bkz. Mehmet Zeki İşcan, *Gelenekten Geleceğe İslami Düşüncede Yenilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s. 48.

⁸ d'Iribarne; *Demokrasi Karşısında İslam*, s.18-29.

Sosyal ilimler, olayları teolojik beklentilerden farklı okumak durumundadırlar. Saf olarak teolojik gibi görünen meselelerin sosyolojik imaları vardır. Sosyoloji, bu nedenle, dinsel olanın ardındaki toplumsal olanı görmeyi kritik biçimindedir. Sosyoloji vaaz etmez, analiz eder⁹.

Nitekim Fuller'in "İslamsız Dünya" adı ile çevrilen eserinin en önemli tezi, Ortadoğu'nun temel sorunlarının İslam'dan kaynaklanmadığı, bu bölgenin İslamsız da coğrafi, stratejik vb. nedenlerden dolayı aynı problemlerle yüz yüze kalabileceğidir.¹⁰

Şu kadar var ki dinî jargonla birlikte şiddet, kılıktan kılığa giren bir oyuncu olabilmekte, toplumsal durumlara bağlı olarak suretini değiştirebilmektedir. Dinî jargon, Chul Han'ın ifadeleriyle "kaba kuvveti öznesinden arındırmakta, dinî sisteme içkin bir şiddete dönüştürebilmektedir. Böylelikle şiddet, giderek içselleştirilmekte, ruhsallaştırılmakta ve görünmez hale getirilmektedir".¹¹

İslam dünyasının yaşadığı problemler, dış baskılar, millet aşamasına gelememe, kabileler arası çekişmeler, İslam'ı bir kimlik bildirim formu haline getirmiş ve İslam politikleşmiştir. Özel olarak mezhebî kimlikler de, Şîlik ve Sünnîlik de klasik çağdan epey farklı olarak teolojik çağrışımları olan kavramlar olmaktan uzaklaşmış, stratejik bir manaya kavuşmuştur.¹²

Din nesneliliğini kaybedip varoluşsal bir özellik kazanıp politikleştiğinde artık Tanrı, iktidar tarafından meşruiyet zemini olarak kullanılabilir hayali bir merciden başka bir şey olmayacaktır. "İlahî güce" dayanılarak yapılacak her yorum, kurgulanacak her anlam mitsel şiddet halini alabilecektir. Foucault'un savaşlar artık hükümdarlar adına değil "herkesin varoluşu adına" yapıldığını¹³ söylediğini bu noktada hatırlamakta yarar bulunmaktadır.

TARİHSEL VE SOSYAL-SİYASÎ ARKA PLAN

Çatışma temsilleri nedeniyle Afganistan, Pakistan ve batıda Mağrip'i de içine alacak derecede genişlemiş olduğu ifade edilen¹⁴ Ortadoğu'nun sosyal yapısı ile ilgili Lindholm'un tespitleri konumuz açısından önemlidir. Ona göre Ortadoğu, dilimli soy toplumu olarak dikkat çekmiştir. Burada ittifaklar genelde dış tehditlere bir tepki olarak oluşturulmaktadır. Dilimli sistemin bir özelliği de iç kavgaları sona erdirecek çözümler sunabilen bir içyapıya sahip olamamasıdır. Gruplar arasında bir kavga başladı mı muhaliflerin sayısal ve ideolojik yönden denk olması, ağır bir yenilgiyi önler ama çözümü de neredeyse imkânsızlaştırır. Kişiler ve sahip oldukları kabileler, 'kardeşlerinden" daha güçlü hale geldikçe akraba grupları arasında düzensizlik çıkar ve eşitlikçi bir yapıda idealde olması gereken simetri bozulur. Lindholm'a göre Ortadoğu'da çatışmaların kültürel temeli, eşitlikçi ve rekabetçi bu ruhtur. Bu nedenle Lindholm, Ortadoğu'da yöneticinin, "sultanın", bir despot olmadığını birbirine düşman yerel rakipler arasında hassas bir güç dengesi kurarak egemenlik süren arabulucu olduğunda ısrar etmektedir.¹⁵

Dilimli soy topluluklarında İslamiyet bir akrabalık biçimidir. Fakat özellikle bunalım dönemlerinde "akrabalık değişimi" yaşamak mümkündür. Mezhebî kimlik bu akrabalık değişiminin en önemli örneği-

⁹ Kiearan Flanagan, *Teolojideki Sosyoloji, Düşünümsellik ve İnanç*, çev. Emrullah Ataseven, Ayrıntı Yay., İstanbul 2017, s. 52-69.

¹⁰ Bkz. Graham Fuller, *İslamsız Dünya*, çev. Hasan Kaya, Profil Yay., İstanbul, 2011. Özellikle Giriş Bölümü.

¹¹ Bkz. Byung-Chul Han, *Şiddetin Topolojisi*, çev. Dilek Zaptçıoğlu, Metis Yay., İstanbul 2017, s. 9-11.

¹² Bkz. İlhami Güler, "Dinlerin ve Mezheplerin Teolojiden Stratejiye Kayışı", *Gerilim ve Çatışma Arasında Mezhep; Mezhep Sosyolojisi*, ed. Mustafa Tekin, EskiYeni Yay., Ankara 2017, s. 99.

¹³ Bkz. Byung-Chul Han, *Şiddetin Topolojisi*, s. 91.

¹⁴ Bkz. Hamit Bozarslan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yay., İstanbul 2010, s. 18.

¹⁵ Charles Lindholm, *İslam Topluluklarında Gelenek ve Değişim*, çev. N. Çelik, N. Durmuş, Ş. Sakarya, Elips Yay., Ankara 1994, s. 87, 166.

dir¹⁶. Akralalık ne kadar önemli ise “yabancı” algısı da en az o derece önem kazanmaktadır. Şîî-Sünnî ayrışmasında “akralalık değişiminin” şu veya bu şekilde bir başlangıç tesiri oluşturduğu ifade edilebilir. Ludwig von Mises’in “İslam hala Arap istilaları devrinde olduğu gibidir, Müslümanları birbirine bağlayan yegane bağ, “başka dinden” olanlara karşı düşmanlıklarıdır. İslam dünyasında meydana çıkan mezhepler ve gün ışığına çıkarılan bütün hareketler, hep yabancılar hakkında yaşatılan kinin eseridir” sözünü¹⁷ bu durumun abartılı bir açıklaması olarak kabul etmek mümkündür.

Müslüman Araplar, iktidar fikri ile daha ilk tanıştığı zamandan beri bu kavram sürekli olarak “kabile” ile birlikte olmuş ondan hiç ayrılmamıştır. İbn Haldun’un Arap Siyasî Tarihi’ne ilişkin yorumu, devlet ve kabile kavramlarının ne kadar iç içe geçmiş olduğunu özellikle vurgular niteliktedir. Devlet ve kabilenin aynılaşması şeklindeki bu kabile devlet anlayışına dayanmak ve bu anlayışa bağlı olarak geçmiş ve geleceğe marazî ölçüde bağlanıp kalmak hala geçerliliğini sürdürmektedir.¹⁸

Tarih içinde İslam’ın evrensel eğilimle bir “politika” haline geldiği ve özellikle “ayrılıkçı” bir duyguya eğilimli bir özellik kazandığını iddia eden Risler, bunun hem tarihten hem de modern nedenlerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre bu durum, Ortadoğu’ya sızmış bulunan Batılı ulusların Arap halklarının kendilerine bağlamış olduğu umudu boşa çıkarmasından doğmuş bir duygudur. Ortadoğu’nun küçük halklarının ulusal gururu, İslam’ın baskısı altında bile saldırgan olmaktan geri kalmaz ve bundan da eski kabile anlaşmazlıklarına dayanan ve önü alınmadan sürüp giden bir düşmanlık duygusu doğar. Birbiriyle çatışan çıkarlar da bu düşmanlığa yardımcı olmaktadır. Buna bir de bölgede Batılı ulusların ekonomik ve siyasal bir rekabet alanında her zamaninkinden çok birbiriyle çatıştıkları eklenecek olursa Ortadoğu’nun sorunlarının olağanüstü bir karmaşıklığa büründüğü düşünülebilir.¹⁹

Günümüzde Şîî-Sünnî ilişkisi “Müslüman piyasasının” iki kutbu arasındaki gerilime işaret etmektedir. Şîî teoloji ve Şîî siyaset ya da Sünnî teoloji ve Sünnî siyaset arasında bağlantı kurmak ve bunu yüzlerce yıllık tarihin süzgecinden geçirmek kolay değildir.²⁰ Fakat şu söylenebilir ki Şîî-Sünnî gerilimi derin köklere sahiptir. Şu kadar var ki modern öncesi zamanlarda şiddet her yerde hazır ve nazırdır. Gündelik dinî hayatın bir parçasıdır ve alenidir. Şiddetin teatral sahnelenışı, iktidarın ve hegemonyanın önemli bir aracıdır. Şiddet gizlenmez.²¹ Günümüzde ise şiddete mimetik değil kapitalist bir ilke hâkimdir. Ne kadar şiddet uygularsa kişinin iktidarı bir o kadar güçlenmektedir. Ötekine karşı şiddet, insanın hayatta kalma şansını ve yeteneğini çoğaltmaktadır. Ölümün üstesinden öldürmekle gelmektedir. İnsan ölüme hükmedeceği inancıyla öldürmektedir. Byung Chul Han’ın, “arkaik şiddet ekonomisi” olarak zikrettiği bu durum²² zamanımızda “İslamî şiddet” türlerini de kısmen açıklamaktadır.

Tarihsel kökenlerine bakıldığında Şîîliği, siyaset merkezli bir din anlayışı olarak görmek mümkündür. Şîîlerin Sünnî Araplardan farklı siyasî yapılanmaya gitmeleri, bu konudaki tarihsel kararlılıkları, Şîî’nin Sünnîlerden ayrı bir “varlık alanı” oluşuna katkı sağlamıştır. Bu durum dinî bilincin de keskinleşmesine ve Şîîlerin ayrı siyasî ve sosyal yapı teşkil etmeleri gerektiğine ve sonunda da yeni bir kimliğin ortaya çıkışına sebep olmuştur²³.

¹⁶ Lindholm, *İslam Toplumlarında Gelenek ve Değişim*, s. 315.

¹⁷ Bkz. Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan*, Dergah Yay., İstanbul 1998, s. 48.

¹⁸ Bkz. Nasır Hamid Ebu Zeyd, *Kutsal Metin Otorite ve Hakikat*, çev. Muhammed Coşkun, Mana Yay., İstanbul 2015, s. 33-35.

¹⁹ Bkz. J. C. Risler, *Çağdaş İslam Dünyası*, çev. Nihal Önal, Varlık Yay., İstanbul 1974, s. 167-172.

²⁰ Bkz. Ronen A. Cohen, *İran Hüccetiyye Cemiyeti*, çev. Mehmet Toprak, İyidüşün Yay., İstanbul 2014, s. 43.

²¹ Bkz. Byung-Chul Han, *Şiddetin Topolojisi*, s. 16.

²² Bkz. Byung-Chul Han, *Şiddetin Topolojisi*, s. 22.

²³ Bkz. Cohen, *İran Hüccetiyye Cemiyeti*, s. 44.

Kökeni ne olursa olsun zamanla Şîî topluluğu bugün hâlâ yaşayan güçlü ve farklı karakteristikler, kimlik, semboller, inançlar, ilim-irfan, örf-gelenekler benimsemişlerdir. Bu kimlik, Sünnî topluluklarla yaşanan çatışma ve acılarıyla tahkim edilmiştir.²⁴ Bir kısım yazara göre şiddetin körüklenmesinde “kolektif anıların” karakterini incelemek büyük öneme sahiptir. Şiddetin kültürle ilgili olduğu tezin savunucularının hareket ettiği noktalardan biri budur. Çünkü bu teze göre travmatik olaylar anlam kalıpları şekillendirmekte, bunlar şiddet çatışmasının kültürel arka planını, ortak kamusal algılar ve anlatı yapıları ile birlikte temsil etmektedirler.²⁵ Bazı Sünnî kelimacılar dahi Şîî topluluklarda Mehdi inancının, onların kendilerini Sünnî liderlerin baskılarından koruyacak bir yüce varlığa bağlanma şeklindeki temel bir ihtiyaçtan kaynaklandığını iddia etmişlerdir.²⁶

Sünnî Hilafet merkezinin Moğol istilasına uğraması bugün dahi Sünnî Arap dünyası için bir “seçilmiş travma” örneği olarak “kolektif anı” karakteri taşımıştır. Eski yeni birçok selefi risale ve eserde Şîîler, “ümmeğin parçalanması için Moğollarla işbirliği yapan hainler” şeklinde nitelendirilmişlerdir.²⁷

İran Devrimi, Modern Ortadoğu siyaset arenasında yeni bir dönüm noktası olmuştur. Bu devrim, Sünnî olsun Şîî olsun bölgedeki İslamcılarını canlandırıp harekete geçirmiştir. İran Devrimi aynı zamanda bölgede aktif bir jeopolitik oyuncu olarak İran'ın rolünü yükseltmiştir. Aynı zamanda birçok Şîî azınlık topluluklarını da cesaretlendirmiştir. Şîî halklar İran Devrimi sayesinde kimliklerinin güçlendiğini hissetmişlerdir.²⁸

İran İslam Devrimi, Sünnî dünyada da değişik şekillerde bir karşılığa neden olmuştur. Aşok Behuria'ya göre İran İslam Devrimi Pakistan'da Sünnî İslam devleti çabalarını hızlandırmıştır. İslamî Şeriat'ı (özellikle Sünnî Hanefi-Deobandî sistemi) tanıtmak için Ziyaulhak(1977-88)'in gayreti, mezhepsel güçlerin Pakistan'daki sosyo-politik ufukta daha büyük bir güçle ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tüm bunlar, 1979'da İran'da başarılı olan Şîî devriminin zemininde gerçekleşmiştir. Ziya'nın İslam üzerine yaptığı vurgu ve Pakistan'ı İslamî bir sistem haline getirmek için attığı adımlar, İran'daki Şîî devriminden önce yapılmaya başlamış olsa da, Pakistan'ın devlet destekli İslam devleti arzusunu kesinlikle hızlandırmıştır.²⁹

Arişullah Han'a göre özellikle Irak-İran savaşında Suudi Arabistan'ın Şîîlik karşısında Sünnîliği bir duvar haline getirmek isteyişi ve Arap-Fars rekabeti, Şîîlik ve Sünnîliği karşılıklı olarak radikalleştirmiştir. Ona göre 1979'daki İran Devrimi ve 1980-88 Irak-İran Savaşı, Pakistan'da Sünnî-Şîî düşmanlığı biçiminde yansıtılan Arap-İran rekabetini zirveye ulaştırmış, Suud'un çabaları ile de Pakistan'daki Sünnîler, İran ve Şia'ya karşı radikalleşmiştir.³⁰

Ali Riaz'a göre İran İslam Devrimi, Şîî nüfusun mezhepsel bilincini artırmıştır. Şîîlerin iktidarı ele geçirme hırslarını kamçulamıştır. Yine İran Devrimi, Afganistan'a Sovyetlerin müdahalesi ile birlikte Pa-

²⁴ Graham E. Fuller, *Türkiye ve Arap Baharı*, çev. Mustafa Acar, Eksi Kitaplar Yay., İstanbul 2016, s. 328.

²⁵ Bkz. Sinisa Malesevic, *Savaşın ve Şiddetin Sosyolojisi*, çev. Suzan Sarı, Hece Yay., Ankara 2018, s. 103-109.

²⁶ Bkz. Cohen, *İran Hüccetiyye Cemiyeti*, s. 40.

²⁷ Bkz. Hanefi Şahin, “İbn Teymiyye'nin Şii Karşıtlığında Bazı Parametreler”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2012, sayı: 51, s. 143, Mehmet Zeki İşcan, *Gelenekten Geleceğe İslami Düşüncede Yenilik*, s. 68-72.

²⁸ Fuller, *Türkiye ve Arap Baharı*, s. 330-331.

²⁹ Bkz. Ashok K. Behuria, “Sunni-Shia Relations in Pakistan: The Widening Divide”, *Strategic Analysis*, Vol. 28, No.1, Jan-Mar 2004, s. 159. (Elektronik Basım) https://idsa.in/system/files/strategicanalysis_akbehuria_0304.pdf

³⁰ Aarish Ullah Khan, *The Terrorist Threat and the Policy Response in Pakistan SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Policy Paper No. 11*, September 2005, s. 7. (Elektronik Basım) <https://www.files.ethz.ch/isn/13595/Policypaper11.pdf>

kistan'da askerî rejimin İslamlaşmasını ve ideoloji temelli din eğitimi hızlandırmış, İran'a karşı Sünnî İslamcı gurupların oluşması için haricî desteği artırmıştır.³¹

Şîî-Sünnî gerilimini tırmandıran en önemli siyasî değişimlerden biri de Afganistan'ın işgali ve Afganistan'a yapılan dış müdahaleler olmuştur. İran devrimi, Şia'yı ihtilalcileştirirken Afganistan işgali Ehl-i Sünnet'i militanlaştırmıştır.³² Yetkin'in belirttiği gibi Afgan siyasetinin yol açtığı yan etkiler bugün hala dünyayı sarsmaya devam etmekte ve adeta bir "siyasi çıkarlarınız için dini duygularla oynamayın" dersi vermektedir.³³

Din ya da mezhep hipotezi Şîî-Sünnî gerilimini anlamada sınırlı bir role sahiptir. Zaten kültür hipotezi artık temellerini yalnızca dine dayandırmamakta, başka inançlara, değerlere ve ahlak anlayışlarına da vurgu yapmaktadır.³⁴

Şu kadar var ki kritik dönemeçlerde ya da bunalım dönemlerinde farklılıklar, büyük önem taşımaya başlarlar. Buna rağmen ayrışmaya ya da çatışmaya götüren bu kültürel ve dini farklılıklar değil bunların önemi üzerine vurgu yapan ulusal çıkarlardır. Bu anlamda mezhep çatışması, dinin ahlaki-manevi bir öğreti olmaktan çıkıp devletlerin ya da toplulukların gerçeklik algılarının tezahür ettiği bir "dünya" haline geldiğinde mümkün olmaktadır.

İslam dünyasında görünen mezhep gerilimini sadece iç dengelerle açıklamak da yanıltıcı olabilir. Burada dış müdahalelerin de en az iç faktörler kadar önemli olduğu söylenebilir

Şîî-Sünnî karşıtlığının dahili nedenlerden ziyade haricî nedenlere dayandığını ifade eden yazarlardan biri Corm'dur. Ona göre Şîî-Sünnî çatışması bölgedeki Suudi-Amerikan politikasını haklı göstermek için ideolojik bir asma yapıdır. O şöyle demektedir:

"Hatırlatmam gerekir ki, 1980 yılında petrol monarşilerinin ve ABD'nin etkisi altında Irak İran'ı işgal etmeye kalkışmıştı, tersi değil. Saha gerçeklerine daha yakın olabilmek için, bu durumu iki jeopolitik blokun çarpışması içinde olduğumuzu söyleyerek özetleyebildik: Bir tarafta NATO bloku, diğer tarafta da Çin'yle, Rusya'sıyla, İran'ıyla, dünyada Amerikan üstünlüğüne karşı çıkan eksen. Suriye ve bugün Yemen bu çarpışmanın kurbanları; Lübnan da İran'a karşı yeterince aktif olmadığı için bunun ceremesini çekiyor. Bunun Sünnîlerle Şiîler arasında bir mücadele olduğuna, ancak Batılı büyük medya kuruluşlarının ve Batı etkisi altındaki büyük Arap medya kuruluşlarının kurbanı olan safdiller inanabilir."³⁵

Zizek'e göre İslam dünyasındaki şiddet ve çatışmaların temelinde gelenek değil modern dönemin batı istilacı ruhu yatmaktadır. Batı ve İslam dünyası arasındaki ilişkiler, dünya medeniyetler çatışması, bir "biz ve onlar" meselesi değil batının dünya işlerindeki çıkarları meselesidir. Bu çıkar örneğinin Afganistan'ı berbat etmiştir. Afganistan 1970'lerde süper güçlerin mücadelesine dahil olana kadar en hoşgörülü ve laik Müslüman toplumlardan biriydi. Taliban yönetimi altında köktencilığe doğru gerileme geleneksel bir eğilim nedeniyle değil Afganistan'ın uluslararası politikaya kendini kaptırması sonucudur.

³¹ Bkz. Ali Riaz, *Global Jihad, Sectarianism and the Madrassahs in Pakistan*, Institute of Defence and Strategic Studies Singapore, AUGUST 2005, s. 5-16. (Elektronik basım)

https://www.researchgate.net/profile/Ali_Riaz4/publication/30066680_Global_jihad_sectarianism_and_the_madrassahs_in_Pakistan/links/59a3a804a6fdcc1a315f5cb1/Global-jihad-sectarianism-and-the-madrassahs-in-Pakistan.pdf

³² Bkz. Bülent Tokgöz, *Büyük Oyun'dan Dersler; Sünnî Şiîler*, Ark Yay., İstanbul 2015, s. 52.

³³ Murat Yetkin, "Radikal İslamcı militanlığı dünyanın başına saran ideolog öldü", *Hürriyet* 29. 05. 2017.

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/radikal-islamci-militanligi-dunyanin-basina-saran-ideolog-oldu-40472824>

³⁴ Bkz. Daron Acemoğlu, James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü*, çev. Faruk Rasim Velioglu, Doğan Kitap yay., İstanbul 2013, s. 60.

³⁵ Georges Corm: "Bunun Sünnîler ile Şiîler Arasında Bir Çatışma Olduğuna Ancak Safdiller İnanır", çev. Haldun Bayrı <http://medyascope.tv/2017/11/16/georges-corm-bunun-sunniler-ile-siiler-arasinda-bir-catisma-oldugunaancak-safdiller-inanir/>

Afganistan'da feodal değerlerin keşfi, emperyalizme karşı koymanın bir yolu olarak görülmüştür. Taliban, saf geçmişin uzantısı değil çağdaş politik kuvvetlerin de bir neticesidir.³⁶

Akbarshah Ahmedi'ye göre de bilhassa Sovyetler Birliği ve Amerikan İşgalleri birçok İslamcı, fundamentalist ve militan gruplar olarak adlandırılan hareketlerin sosyolojik zeminini hazırlamıştır. Sovyetler Birliği işgali ülkede mevcut dinî akımların militanlaşmasına ve yeni militan grupların zuhur etmesine sebebiyet vermiştir. Sovyetler Birliği işgali ve onun bir sonucu olarak patlayan iç çatışmalar, Afganlıların sufıyane ve hoşgörülü din anlayışını zedelemiştir.³⁷

1998'de Murat Yetkin'in mülakat yaptığı CIA'nın 1979-81 arası direktörlüğünü yürüten Stansfield Turner, Afgan savaşında ABD'nin İslamcı militanları desteklediğini ifade ederken bir "hesap hatası" yaptıklarını da belirtmiştir. Buna göre ABD, Sovyet ekonomisini daha güçlü sanmış, bir on yıl daha dayanacağına düşünmüş, o arada besleyip büyüttüğü militan hareketi de söndürmeyi planlamıştır.³⁸

Şîî-Sünnî çatışmasıyla ilgili abartıcı anlayışlardan kaçınmak gerekmektedir. Mezhep "çatışmasını" modernitenin ürünü olarak görmek ne kadar yanlışsa onu İslam kültürünün tabii sonuçlarından biri olarak görmek de yanlıştır. Burada karşılıklı bir aktör ve faktör ilişkisi söz konusudur.³⁹ İslâmî anlayışlar bile genelde daha dünyevî sorunlara verilen beşerî tepkileri içinde barındırmaktadır.

İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN'IN BÖLGESEL REKABETİ VE Şİİ-SÜNNİ KUTUPLAŞMASI

Arap Baharından sonra Şîî-Sünnî ilişkilerini tahlil edebilmek için üç esas eşzamanlı olarak ele alınmanın önemi büyüktür. Bunlar: 1. Şîî-Sünnî gerilimi tarihsel bir geçmişe sahiptir; 2. Buna rağmen Şîilik ve Sünnîlik kutuplaşması bir bağımsız değişken olarak görülemez; 3. İran'ın nüfuzu arttıkça mezhep çatışmaları yoğunlaşabilir. 4. Suudi Arabistan'ın beka sorunu ile Şîî karşıtlığı birleşmiştir.

Dinî dünya, siyasal birimlerin gerçeklikleri üzerine kurulabilen bir dünyadır. Bu nedenle Şîî-Sünnî gerilimini nesnel gerçeklikler ve siyasal duruşlar üzerinden değerlendirmek gereklidir. Örneğin İran'ın Suriye rejimine desteği, bazen Şîilik ortak paydası ya da mezhepsel dayanışma olarak açıklansa da⁴⁰ İran'ın bölgesel çıkarlarının bu dayanışmada daha aktif rol oynadığı söylenebilir. Mesele, bazı İranlı yetkililerin belirttiği gibi "İslam devrimini İran hudutları haricinde savunulması" ya da "İran'ın milli menfaatlerinin korunmasıdır." Bu anlamda İran ve Suriye, Ali Hameney'in ifadesiyle, "Birbirlerinin stratejik derinliği"dir.⁴¹

Suriye'nin İran için önemi, bölgedeki Hizbullah, İslami Cihat ve Hamas gibi direniş örgütleriyle İran arasındaki köprü, irtibat kanalı olmasıdır.⁴² Bu nedenle günümüzde Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler, Tahran'ın dış politikada ön plana çıkardığı etno-dinsel (Şîî) kimliğini kullanması için İran'a jeopolitik açıdan büyük bir manevra alanı sağladığını iddia eden birçok uzman ve yazar bulunmaktadır. Hatta

³⁶ Bkz. Slovoj Zizek, *İslam Arşivleri*, çev. Sabri Gürses, Çeviribilim Yay., İstanbul 2015, s. 50-52.

³⁷ Akbarshah Ahmedi, "İşgallerin Dini Yapıya Etkileri: Afganistan Örneği", *Kuran ve Topumsal Bütünleşme*, Editörler: Hayati Hökelekli, Vejdi Bilgin, Bursa 2015, s. 392.

³⁸ Murat Yetkin, Radikal İslamcı militanlığı dünyanın başına saran ideolog öldü, *Hürriyet* 29. 05. 2017.

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/radikal-islamci-militanligi-dunyanin-basina-saran-ideolog-oldu-40472824>

³⁹ İşcan, "Tarihsel Perspektif ve Neo-Selefi Hareketler", *Gerilim ve Çatışma Arasında Mezhep - Mezhep Sosyolojisi*, ed. Mustafa Tekin, Eskiye Yay., Ankara 2017, s. 212.

⁴⁰ Bkz. Yusuf Korkmaz, *İran-Suriye Bölgesel İttifakı*, Matbuat Yayın Grubu, Ankara 2015, s. 37-40.

⁴¹ Bkz. Bayram Sinkaya, "Suriye Krizi Karşısında İran'ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri", *Akademik Orta Doğu*, 2015, c. 10, sy: 1, s. 149.

⁴² Sinkaya, "Suriye Krizi Karşısında İran'ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri", s. 150.

bazı yazarlara göre İran'ın bu etno-dinsel siyaseti, Humeyni'den Rafsancani'ye, Hatemi'den Ahmedinejad'a uzanan çizgide süreklilik arz etmektedir.⁴³

2003 sonrası, Irak'ta İran yanlısı Şii grupların iktidara gelmesi ve özellikle ABD'nin çekilmesinden sonra Irak Yönetimi'nin İran'a çok yaklaşması; Bahreyn'de Şii muhalefetin, azınlık Sünnî iktidara karşı isyan başlatması, Suudi Arabistan'ın Batısındaki stratejik petrol bölgelerindeki Şii nüfusun İran'ın bölgeye müdahalesinin de katkısıyla yeniden hareketlenmesi, Yemen'deki geleneksel olarak Şii siyasetinin parçası olmayan Zeydilerin, İran tarafından Şii siyasetine başarıyla eklenmesi, Suriye'deki Nusayrî nüfusun Esad Yönetimi'nin de teşvikiyle Şiileştirilmesi, Afganistan'daki Moğol kökenli Şii Hazaraların Şii siyasetine eklenmesi, İran'ın artan bölgesel gücünün etki alanları olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁴

Öte yandan Arap Baharını yönlendirmede Suudi Arabistan'ın da hamleleri mevcuttur. Suudi Arabistan'ın genel olarak Arap Baharı, özel olarak Suriye politikasını belirleyen; aldığı pozisyon, tavır ve davranışlarını şekillendiren iki ana parametreden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi hayatta kalma ve varlığını sürdürme; diğeri ise hükmetme ve bölgesel nüfuzunu artırma hedefidir. Suudiler, bu iki parametre çerçevesinde Selefi-Vahhabî ideolojiyi kullanmaktan geri durmamaktadırlar. Burada dikkat çeken nokta, önceliğin devletin bekası olduğu, dinî öğretilerin ise bu amaca hizmet noktasında anlam ifade ettiği gerçeğidir⁴⁵. Nitekim son dönemde Suud veliaht prensinin Vahhabiliği yumuşatma ve bir dini yenilik hamlesi içinde olması bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Dr. Abdulhalik Abdullah'a göre Arap-İslam dünyasının siyasî ağırlık merkezi Suudi Arabistan'ın liderliğini yaptığı Körfez ülkelerine kaymıştır. 21. yüzyılda Arap dünyasındaki aydınlanma ve modernleşme hareketlerini yönlendiren şehirlerin Beyrut, Kahire ve Bağdat değil, Dubai, Abu Dabi, Şarika ve diğer Körfez şehirleri olduğunu dile getiren Abdullah, "Modern Arap Tarihi'nde lider güç olarak Körfez'in vakti gelmiştir" yorumunu yapmaktadır. Arap dünyasının karar mercininin Fırat, Dicle ve Nil havzasındaki su devletlerinden petrol devletlerine doğru kaydığına dair sözleri nakledilen Kuveytli siyasilere kıdemli büyükelçi ve Körfez İşbirliği Konseyi Eski Genel Sekreteri Abdullah Bişare de Körfez'in vaktinin geldiği görüşündedir.⁴⁶

Arap dünyasının geleceğine sınırları dışında da karar verildiği hesaba katıldığında eski Arap düzeninin çöktüğü ifade edilebilir. Ortadoğu baştanbaşa stratejik etnik, sekteryen (mezhebî) gücün yeniden yapılanacağı çok ciddi yeni bir arayış sürecindedir.⁴⁷ Bir iktidar değişimi döneminde ya daha büyük bunalım dönemlerinde donmuş mezhepsel kimlik büyük duygusal travma oluşturmakta ve bütün taraflarca istismar edilmektedir. Bugünkü Arap Baharı'nın karmaşık ortamında Suudi Arabistan ve İran gibi birçok devlet, karmaşık siyasî ve bölgesel etmenleri basit mezhepsel mücadeleye indirgemek istemişlerdir. Çünkü böylelikle otoriter rejimler altında iç toplumsal ve siyasî memnuniyetsizlik ve reform talebi gibi kritik meseleler, kasıtlı olarak maskelenmiş olmaktadır. Toplulukla ilgili rekabet üzerine dinî bir kılıf kondurmak bu tür sorunların esasen çözülemez ideolojik bir doğası olduğunu ima etmektedir.⁴⁸

⁴³ Bkz. Atilla Sandıklı-Emin Salih, *İran Şii Hilali ve Arap Baharı*, Bilgesam Yay., (Rapor No: 35), İstanbul 2011, s. 3.

⁴⁴ Bkz. Yıldırım Deniz, "Orta Doğu'da Vahhabi-Şii Mücadelesi", *TESAM Akademi Dergisi - Turkish Journal of TESAM Academy* Ocak - January 2018. 5 (1), s. 77-87; Abdullah Yegin, "İran'ın Sert Gücü", *Analiz*, Şubat 2016, sayı: 150, s. 7-18. (Elektronik Basım) http://file.setav.org/Files/Pdf/20160215153935_iranin-sert-gucu-pdf.pdf

⁴⁵ İsmail Akdoğan, "Suudi Arabistan'ın Suriye Politikası", *Ortadoğu Analiz*, 2015, sy: 66, s. 24-25.

⁴⁶ Fehmi Huveydi, "Arap dünyasının sınırları da varlığı da tehdit altında", *Aljazeera*, 18 Şubat 2016, Güncelleme: 11:54 <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arak-dnyasinin-sinirlari-da-varligi-da-tehdit-altinda>

⁴⁷ Graham E. Fuller, *Türkiye ve Arap Baharı*, s.37.

⁴⁸ Fuller, *Türkiye ve Arap Baharı*, s. 328.

İran modeli, kendisini ABD, İsrail, emperyalizm ve Batı karşıtlığı temelinde kurmakta, bölgesel sorunlardaki pozisyonunu böyle meşrulaştırmaktadır. Bu temelde bölgedeki kendi aleyhine statükonun radikal değişimini hedeflerken, lehine gelişebilecek durumlarda da pragmatik politikalar sergilemektedir. İran modeli bu strateji çerçevesinde teo-politik bir siyasetle meşruiyet sorununu çözmeye çalışırken, mezhepçi (Şiici) ve kutuplaştırıcı bir mahiyet arz etmektedir. Buna karşılık Suudi Arabistan kendi bölgesel vizyonunu Sünnîlik ve İslam'ın muhafazası (Hâdimü'l Haremeyn) üzerinden meşrulaştırmakta, statüko yanlısı, reform karşıtı otoriter bir modele işaret etmekte ve yine teo-politik bir yönelimle mezhepçi (Sünnîci) bir karakter ve kutuplaştırıcı bir siyaset sergilemektedir.⁴⁹

Bölgedeki devletlerin belirli bir İslam anlayışını ulusal menfaat ve güç tanımlarında ve yumuşak güçlerini tahkim etmede kullanmaları, meşruiyet kaygısı ile ilişkilidir. Bir başka deyişle, bölgede model olma iddialarının meşruiyetinin temellerinden biri, dinî anlayışların, siyasî pozisyonları tahkim etmek için kullanılmasıdır. Suudi Arabistan ve İran ulemayı bunun için seferber etmekte, bu teo-politik (siyaseti dinselleyen) iddialarını açıkça devlet söylemlerinin önemli bir parçası haline getirmektedirler.⁵⁰

Devletlerin tarihsel deterministik algılamalar sonucunda şekillendirdikleri retorik ve pratikler, Şiîlik ve Sünnîlik üzerinde etkili olmaktadır. Mezhepsel fanatizm iç ve dış politikada bir araç olarak kullanılmaktadır. Bölgedeki çatışmaların en önemli nedeni teoloji değil tarihsel deterministik çatışmaların araçsallaştırılmasıdır. İnanç üzerine kurulmuş uluslararası siyaset anlayışı çok inandırıcı değildir. Bu nedenle burada araçsallık olgusu üzerinde durmanın önemi büyüktür. Ortadoğu'nun Müslüman ülkeleri "rakiplerini" "alt edebilmek/çıkarlarını maksimize etmek için" mezhepsel fanatizmi iç ve dış politikada bir araç olarak kullanmaktadırlar. Ortadoğu'daki halkların mezhebi kimlikleri/aidiyetleri onların ve ülkelerinin maddi/manevi çıkarları, öteki algılamaları ve çatışma potansiyelleri ile doğrudan ilintili hale getirilmiştir. Bölgedeki çatışmaların en önemli nedeni tarihsel deterministik çatışmaların araçsallaştırılmasıdır.⁵¹

Örneğin Yemen'de Şiî Husilerin başkent San'a'yı ve ülkenin kuzeyindeki bölgeleri kontrol etmesi ve bunun akabinde Suudi Arabistan önderliğinde bir koalisyon kurularak ülkeye müdahale edilmesi ile başlayan iç savaş, aslında Suudi Arabistan'ın bölgesel düzlemdeki politikalarının İran'ın bölgesel politikaları ile çatışmasının bir sonucudur. Zira Yemen, Suudi Arabistan'ın -deyim yerindeyse- arka bahçesidir. Bu ülkede nüfusun yaklaşık %35'ini oluşturan Şiî nüfusun yönetimi ele geçirmesi, Suudi Arabistan topraklarında yaşayan ve nüfusun yaklaşık %15'ini oluşturan Şiîleri de harekete geçirebilecek bir faktördür. Ayrıca Kızıldeniz'in Hint Okyanusuna açılan kapısı olan Babü'l-Mendep Boğazının Şiîlerin eline geçmesi tehlikesini Suudi Arabistan'ın yanı sıra, Körfezdeki petrol üreticisi ülkeler ve Batılı ülkeler göze alamamaktadır.⁵²

Dünya petrolünün % 8'inin geçtiği Babü'l Mendep Boğazı ve Kızıldeniz'in denetimine imkân vermesi açısından Yemen, çok önemli bir ülkedir. Husilerin başkent Sana'yı kontrol altına alması ve güneyin başkenti olarak kabul edilen Aden'e doğru ilerlemesi, Suudiler tarafından çok büyük bir ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır.⁵³

⁴⁹ Burhanettin Duran- Nuh Yılmaz, "Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti: Arap baharından Sonra yeni Güç Dengeleri", *Türk Dış Politikası Yılığ* 2011, Seta Yay., Ankara, s. 19.

⁵⁰ Burhanettin Duran Nuh Yılmaz, "Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti: Arap baharından Sonra yeni Güç Dengeleri", *Türk Dış Politikası Yılığ*, s. 24-25.

⁵¹ Bkz. Onur Okyar, "İslami Mezhepler Arası çatışmaların Temelleri", *Akademik Orta Doğu*, 2016, c. 11, s. 1, s. 103-105.

http://www.akademikortadoğu.com/belge/ortadoğu21makale/onur_okyar.pdf

⁵² Yıldırım Deniz, *Ortadoğu'da Radikal Akımların Devletlerarası İlişkilere Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 74.

⁵³ Deniz, *Ortadoğu'da Radikal Akımların Devletlerarası İlişkilere Etkisi*, s. 75.

Temmuz 2017'de Iraklı Şii lider Mukteda es-Sadr'ın Riyad'ı ziyareti, İran için “şok edici bir ziyaret” olarak değerlendirilmiştir. Bir Arap Şii liderle görüşmek, Suud yönetiminin meseleye mezhep açısından değil milliyetçilik açısından baktığını gösteren bir işaret sayılabilir. Nitekim bu ziyaret ABD'nin Türkiye ve Irak eski Büyükelçisi James Jeffrey'in şu sözleriyle karşılık bulmuştur: “Nihayet Riyad, meselenin Şii-Sünnî çatışması olmadığını anladı. Mesele Ortadoğu'da İran'ın henüz durdurulamayan ilerleyişidir”. Jeffrey'e göre Trump yönetimi, “tatlı bir oyuncak” olan IŞİD'le savaşmayı bırakıp (“the shiny toy of fighting ISIL”) “asıl tehdit” İran'a odaklanmalıdır.⁵⁴ Trump'un 2015 yılında İran ile imzalanan nükleer anlaşmadan çekilme kararı, Jeffrey gibi düşünenlerin ABD hükümetini yönlendirdiğini göstermektedir.

Bütün bu gelişmelerden dolayı bölgesel güç mücadelesinin bir savaşa götüreceği ve bu savaşın mezhepler üzerinden yapılacağına dair öngörüler söz konusudur. Yeni Şafak yazarı Karagül şöyle demektedir:

“Bölgesel savaşın çıkış noktası İran-Suudi Arabistan savaşı olarak planlanmıştır. Suriye meselesi bir noktaya geldiği anda Basra Körfezi karışacak, birçok ülke İran tehditlerine maruz kalacaktır. Böyle bir felakette kitleler mezhep kimlikleri üzerinden harekete geçirilecek, savaş öyle pazarlanacaktır. Yemen'de Husiler üzerinden Suudi Arabistan'ı vuran İran, İsrail'e tehditler yağdırırken Müslüman ülkeleri işgal planları yapmaktadır. Yeni Suud Velihtı, İran'la savaşın hazırlıklarını yapmaktadır. İran'la ilişkide olan hiçbir ülkeye tahammül etmemektedir. Zaten, Mayıs'ta bir televizyon kanalında yaptığı açıklamada İran'ı İslam dünyasına egemen olmaya çalışmakla suçlayarak “Tahran'ın nihai amacının Mekke'ye sahip olmak” olduğunu söyledi. Selman'ın; “Topraklarımızda bir çatışma yaşanmasını beklemeyecek ve bu savaşın İran'ın topraklarında olması için çalışacağız” sözü çok önemliydi. Suudiler, “Nasıl savaş bize gelecek, öyleyse biz savaşı onların topraklarına götürelim” diyordu.⁵⁵

Karagül, Şii-Sünnî çatışmasını genelde İran ve Şiiliğin yayılmacı politikasının bir sonucu olarak görmektedir. Hâlbuki Corm, Irak'ın İran'ı istilaya kalkışmasını örneklendirerek tam aksini savunmaktadır:

“Bugün, Araplar İran yayılmacılığından yakındıkları vakit, onlara önce Irak'ın İran'ı istila etmeye kalkıştığını hatırlatmak gerek. İran, Araplardaki rejim çekişmelerinin ve gitgide daha çok sayıda siyasî rejimin Batı çıkarlarıyla İsrail devletinin çıkarlarına göre hizaya girmelerinin bizzat oluşturduğu boşluğu doldurmaya gelmiştir.⁵⁶

Hâlihazırda yaşananların tamamının, dikkatlice planlanan ve ustalıkla işlenen bir entrikanın parçası ve artan “Şii” İran gücüne, onun Yemen, Lübnan ve Irak'taki vekillerine karşı Amerikan, Körfez ve İsrail desteğiyle, Sünnîlik veya Arap milliyetçiliği kisvesi altında verilen “mezhep savaşının” bir başlangıcı olduğu yönünde kanaatlerin çoğaldığı görülmektedir.⁵⁷

⁵⁴ Bkz. Joyce Karam, “With an eye on Iran, US welcomes Moqtada Al Sadr visit to Saudi Arabia”, The National, July 31, 2017.

<https://www.thenational.ae/world/mena/with-an-eye-on-iran-us-welcomes-moqtada-al-sadr-visit-to-saudi-arabia-1.615851>

⁵⁵ İbrahim Karagül, ‘Olağanüstülükler Çağı’na son örnek: Suudiler İran'la savaşa hazırlanıyor!, *Yeni Şafak*, 22 Haziran 2017.

<http://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahimkaragul/olaganustulukler-cagina-son-ornek-suudiler-iranla-savasa-hazirlaniyor-2038600>

⁵⁶ Georges Corm: “Tarihte gerçek anlamıyla dinî çatışma olmadı; Haçlı Seferleri bile öyle değildi”, çev. Haldun Bayrı.

<http://medyascope.tv/2017/07/20/georges-corm-tarihte-gercek-anlamiyla-dini-catisma-olmadi-haclli-seferleri-bile-oyle-degildi/>

⁵⁷ Bkz. Abdulbari Atwan (Rai el-Yevm adlı haber sitesi genel yayın yönetmeni), “Ortadoğu Savaşın Eşiğinde”, çev. Zahide Tuba Kor, 16 Kasım 2017 Perşembe,

<http://ortadogugunlugu.blogspot.com.tr/2017/11/aatwan-ortadoğu-savasın-esiginde.html>

GERÇEKLİK VE KURGU ARASINDA Şİİ-SÜNNİ KUTUPLAŞMASI

İslam ülkelerindeki çatışmalar, gerçek sebebi ne olursa olsun görünürde bir mezhep çatışması gibidir. Örneğin Yemen’de başlayan çatışmaların aktörlerine bakıldığında Şii ve Selefi gruplar oldukları görülmektedir. Türkiye sınırındaki Suriye’de yaşanan çatışmaların temelinde de mezhepsel unsurların olduğu artık kabul edilmeye başlanmıştır. Bahreyn’deki iktidar mücadelesinin Şii’ler ile Sünnîler arasında yaşandığı, Suudi Arabistan’ın Doğu vilayetinde demokratik haklar talebiyle gösteri yapanların Şii kökenli vatandaşlar olduğu da ayrıca belirtilmelidir. Lübnan’da 2000’lerin başından itibaren sürekli artarak devam eden gerginliğin başlıca aktörlerinin Şii Hizbullah ile Sünnî Hariri gurubu olduğunu da eklemek gerekir. Suriye’deki ayaklanmaları her ne kadar Suriye’nin demokratikleştirilmesini hedeflediğini ileri sürse de, mezhepsel bir özelliğe sahip olması dikkat çekicidir. Rejim karşıtı ayaklanmanın ağırlıklı olarak Sünnî Arap kökenli kalması ve diğer mezhepsel ve etnik grupların desteğini arkasına almada başarısız olması, sorunun bölgede mezhepsel bir ittifaka doğru evrilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla birçok ülkede yaşandığı üzere İslam dünyası son yıllarda mezhep kökenli bir çatışmanın içerisine sürüklenmiş bulunmaktadır.⁵⁸

Fakat sosyolojinin “hiçbir şey görüldüğü gibi değildir” ilkesinden⁵⁹ hareket edildiğinde yaşanan çatışmanın temelinde siyasal amaçlar olduğunu belirtmek gerekir. Diğer bir deyişle hali hazırda yaşanan çatışmaları mezhepsel farklılıkla açıklamak yerine siyasal olanın mezhepsel farklılığı kullanması olarak değerlendirmek gerekir.⁶⁰

21. yüzyılda “mezhep çatışması”, Tanrı’yı, vahyi, Kuran’ı, cennet veya cehennemi yorumlayış biçimlerimizden kaynaklanmamaktadır. Yüzlerce yıllık dinî aidiyetler, siyasal ve kültürel kimliklere bürünmüştür. Mezhepler siyaset gütmenin sadece bir aracı haline gelmiştir.

Mezhep çatışması bir tür radikalizm örneğidir ve radikalizm çeşitlerinde iyi kötü arasındaki fark varoluşsal boyut kazanmakta bu yüzden politikleşmektedir. Din veya mezhep, bir proto-ideoloji olarak arzulanan topluluk ya da siyaset biçiminin parametrelerini dile getirmekle ilgili yaygın talebi karşılamaktadır. Politik olaylar sadece kendi adlarına konuşamazlar,⁶¹ özellikle şiddet söz konusu olduğunda dine ihtiyaç duyarlar. Din ve mezhep, uluslararası arenada bir siyasi mobilizasyon aracı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle örneğin İran’ın “mezhep siyaseti”, konunun özelliklerine ve taraflarına göre değişiklik gösterebilmektedir.⁶²

Teolojik farklılıklar her zaman çatışmaya götürmeyecektir. Yalnızca düşünsel farklılık masumiyet karinesine layıktır. Fakat mezhebin, belli bir kimlik ya da siyaset biçimini onayan yönleri baskın hale gelirse, “bad faith” halini alması mümkündür. Bu noktada Şii Karrubi örneğinde “Amerika ve Arabistan’ın zalimleri kayıran “sahte İslam’ı” ile imanın ve İslam Devriminin mazlumları tutan “gerçek İslam’ı” arasında devamlı bir savaş olduğu” düşünülecektir.⁶³

⁵⁸ Bkz. Veysel Ayhan, “Ortadoğu’daki Şii-Sünni Gerginliği ve Türkiye”, ORSAM, 14. 01. 2012.

<http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13068?dil=tr>

⁵⁹ Bkz. Adil Çiftçi, *Sosyolojiye Giriş: Ya da Bir Özgürlük Tarzına Çağrı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012, s. 136.

⁶⁰ Veysel Ayhan, *Ortadoğu’daki Şii-Sünni Gerginliği ve Türkiye*, s. 19-21.

<http://www.orsam.org.tr/files/OA/38/2veysel.pdf>

⁶¹ Bkz. Malesevic, *Savaşın ve Şiddetin Sosyolojisi*, s. 31.

⁶² Bkz. Mehmet Şahin, “İran Dış Politikasının Dini Retoriği”, *Akademik Orta Doğu*, 2008, c. 2, sy: 2, s. 10-17.

⁶³ Ervand Abrahamian, *Humeynizm, İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler*, çev. Mehmet Toprak, Metis Yay., İstanbul 2002, s. 138.

Vali Nasr'ın ifade ettiği gibi Sünnîler ve Şîîler arasındaki teolojik ihtilaflar, kanun, düzen, otorite hakkında çıkarımların yapıldığı politik çatışmalara dönüşmüş, itikadî ihtilaflar aniden ideolojik ve politik mahiyet kazanmış böylece mezhebî kimliklerin politikleşmesi ve radikalleşmesi gerçekleşmiştir.⁶⁴

Bu anlamda Şîî-Sünnî geriliminin gerçek bir çatışmaya dönüşeceğini öngören bazı yazarlar ve siyasetçiler bulunmaktadır. İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, Suriye konusundaki görüş ayrılıkları ne olursa olsun, ilgili ülkelerin büyüyen Şîî-Sünnî ayrışmasını denetim altına almak için işbirliği yapması gerektiğini söylemiştir. Zarif, bunun sadece Ortadoğu barışına değil, dünya barışına yönelik en büyük tehdit olduğunu vurgulamıştır. Ortadoğu'da önümüzdeki on yılı tanımlamada tehdit arz eden en tehlikeli güç, Şîî ve Sünnîler arasındaki gerilimdir. Arap ayaklanmalarının başlamasından birkaç yıl sonra "1500 yıllık mezhep rekabetinin" ağırlığı daha iyi bir gelecek umutlarına ezip geçmektedir.⁶⁵

BBC'nin tespitine göre 2017 yılında Irak'ta 6.500 civarında sivil, "mezhep saldırılarında" öldürülmüştür. BBC Ortadoğu Muhabiri Jeremy Bowen, Suriye'deki savaşın bir mezhep çatışması olarak başlamadığını ama o hale geldiğini belirtmektedir.⁶⁶

Fuller'e göre ise kısa vadede bir Şîî-Sünnî çatışması ihtimali bulunmamaktadır. Çünkü bugün İslam dünyasındaki asıl mücadele daha ziyade demokratik İslamcılık ile Müslüman otokrasi arasındaki bir mücadeledir. Bu nedenle popüler beklentinin aksine Türkiye ve Suudi Arabistan gelecek on yıllık dönemde Ortadoğu siyasetinde iki rakip ideolojik kutup başını temsil edebilirler.⁶⁷

Mezhep çatışmalarını körükleyecek bir sosyolojik zeminden söz etmek mümkündür. Irak'ta 1920'den 1990'lı yıllara kadar Şîîlerin toplumsal ve siyasal marjinalleşmesi sürekli artmıştır. 1930'da Şîîler, devlet bünyesinde yüzde on beş düzeyinde temsil edilmektedir. 1960'lı yıllarda askerlerin yüzde yetmiş Şîîlerden oluşmasına rağmen subayların sadece yüzde yirmisi Şîî idi. 1952'de Şîîler, Irak Baas'ının kurucuları arasında yer almışlardır. Fakat 1968'de partinin yönetici üyelerinin hemen hepsi Sünnîdir. 1952 ile 1963 arasında Baas'ın bölge komutanlarının yüzde altmışından fazlası Şîî iken 1970'te önemli bir mevki işgal etmeye devam edenlerin oranı yüzde on beşin altına düşmüştür. Saddam Hüseyin'in resmen cumhurbaşkanlığına geldiği yıl olan 1979, Şîîlere yönelik kitlesel baskı döneminin başlangıcı olmuştur.⁶⁸ Irak işgali zamanında Şîîlerin Saddam karşıtlığı ve ABD taraftarlığında bu sosyo-siyasî gerçekliğin payı bulunmaktadır.

Öte yandan Irak'ta yerel güçlerin IŞİD taraftarlığının nedenlerinden birinin, Irak ordusunun onlar nezdinde yabancı bir işgal ordusuna dönüşmüş olmasıdır. IŞİD'in belli dönemde büyük bir güç olarak sahne alması, Sünnî toplumun siyasî anlamda marjinalize edilmiş olmasına dayandırılabilir. Bir dönem Sünnî yerel halk için IŞİD, bir "kurtuluş ordusu" gibi görünmüştür. Sünnî Arapların büyük çoğunluğunun IŞİD'i destekleme nedeni, oluşturduğu marka değerinin Sünnîlere siyasî arenada yeniden görünürlük kazanma imkanını sağlamış olmasıdır.⁶⁹ IŞİD'i ortaya çıkaran sebep, Amerikan işgalinden sonra yaşanan mezhep kavgasıdır, hatta mezhepçi temizlik harekâtıdır. Bağdat'ta birçok mahalle Sünnîlerden arındırılmıştır. Şîî milisler geride binlerce ölü bırakma pahasına Sünnîleri şehirden kaçırmayı başararak

⁶⁴ Bkz. Ashok K. Behuria, "Sunni-Shia Relations in Pakistan: The Widening Divide", *Strategic Analysis*, Vol. 28, No.1, Jan-Mar 2004, s. 161. (Elektronik Basım) https://idsa.in/system/files/strategicanalysis_akbehuria_0304.pdf

⁶⁵ Jeremy Bowen, "Ortadoğu'da Şîî-Sünnî fay Hattı", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131220_sii_sunni_ayrim. (20 Aralık 2013)

⁶⁶ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131111_iran_mezhep (11 Kasım 2013)

⁶⁷ Fuller, *Türkiye ve Arap Baharı*, s. 35.

⁶⁸ Bkz. Hamit Bozarslan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yay., İstanbul 2010, s. 206.

⁶⁹ Pierre-Jean Luizard, *IŞİD Tuzağı*, çev. Yasemin Özden Charles, İletişim Yay., İstanbul 2016, s. 15-21.

Bağdat'ı Şîilerin çoğunlukta olduğu bir şehir yapmayı başarmışlardır. Şîilerle Sünnîlerin bir arada yaşadığı karma mahalleler de ortadan kalkmıştır.⁷⁰

Iraklı Sünnîlerin, ABD işgalini ve bunun Şîiler tarafından desteklenmesini Moğolların Bağdat'ı istilasına benzettikleri söylenebilir. Bunu “seçilmiş travma” kavramı ile açıklamak mümkündür. Seçilmiş travma büyük grubun kimliği için önemli bir işaret olur. Daha da ötesi bu, toplumun aşırı yetkilendirilmiş ideoloji geliştirmesinde bir temel oluşturur. Aşırı yetkilendirilmiş ideoloji, grubun kimliğini tehdit edici yeni tarihi olaylar etkisi altında ortaya çıkar. Bu da yeni politik programlar geliştirmek ve/veya bu aşırı yetkilendirilmiş ideolojiyi destekleyen yeni atılımlar yapmak için politika liderleri tarafından manipüle edilir. Aşırı yetkilendirme, grubun, istediği şeye sahip olma hakkı olduğuna dair bir inanç sistemi geliştirir. Politik ideolojilerin ortaya çıkmasında bunun büyük etkisi olduğu ifade edilebilir.⁷¹

İslam ülkelerinin genelinde (Türkiye ve İran hariç) mezhebe, kabileye ve aileye dayalı bir patrimonyalizmin bulunması mezhebî yapılanmanın en önemli sebeplerinden biridir ve bu durum bölgedeki monarşiler ve cumhuriyetler arasındaki ayrımı da belirsiz hale getirmektedir.⁷² Devlet bir asabiyyenin rakiplerine üstünlük sağlamasıyla elde edilir. Diğer asabiyyeler bu durum karşısında tavır alırlar. Dolayısıyla ya korkuyla ya da anlaşma ile devlete itaat edilir ya da “devlet” karşısında diğer asabiyyeler kendilerini koruma yollarına başvururlar. Ortadoğu'da itaat, doğrudan korkunun bir sonucu olmuştur. Yoksa kimse kendisinden üstün olmadığını bildiği bir kişiye boyun eğmezdi. Atasözünde şöyle denir: Savaşacak gücün varsa pazarlık etmene gerek yok.’ Clifford Geertz'in deyişi ile “Devlet, doğrudan insanların yönetilmesinden öte, iktidarın maddî getirilerinin tüketilmesini sağlayan bir makinedir.” 19. Yüzyılda Mısır'ı yöneten M. Ali'nin dediği gibi ‘Kral kılıcından ve kesesinden başka bir şey bilmez. Birini çeker birini doldurur.’ Yönetilenler için de bu durum şaşırtıcı olmamıştır. Gibb ve Bower'in deyişiyle; ‘kaderin bir cilvesiyle küçük de olsa bir yetki konumu ele geçirip bundan faydalanmayı ummayan kimse yoktur’. Değişken toplumsal koşullarda sırası gelenler muhtemelen kısa sürecek, dolayısıyla azamî faydalanılması gereken bir fırsat yakalarlardı. Louis Massignon tarafından derlenen 10. yüzyıl Bağdat halk değişimlerinde de bu tutum dile getirilir: ‘İktidar adil olduğunda kullar suiistimal eder’; ‘İktidarın suiistimali kulların adaletinden evladır.’⁷³

Birbirine karşıt hareketler bir bakıma tarihsel diyalektik gereği karşı çıktığını ikmal eden bir savrulma yaşar. Bir dinî-siyasî hareket bir başkasına şiddet ve nefret dili ile karşılık verirse karşı çıktığı hareketin başını ağrıtmak şöyle dursun; tam tersine onu pekiştirebilir.⁷⁴ Bu anlamda radikal ve şiddet yüklü Sünnîlik, Şîiliğin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır. Bunun tam tersi de elbette söylenebilir.

Bu durumu Şîî ve Sünnî kesimlerdeki basit kavgalar da bile gözlemlemek mümkündür. Tokgöz'e göre özellikle Pakistan'da Şîî-Sünnî çatışmasının en önemli nedeni, Şîîlerin sahabeye sövmesi, böylece Sünnî kutsallara saldırmalarıdır. Bunun bir algı olduğu söylenebilir. Ama algı da olsa bu durum Sünnîliğin yeniden radikalleşmesine sebebiyet vermekte ve onu yeniden ihya etmektedir.⁷⁵

Terör örgütü IŞİD'in, Irak-Suriye sınırında esir aldığı İranlı askerini boğazını keserek öldürmesi Şîîler nazarında sert tepkilere neden olmaktadır. İran Devrim Muhafızları'nın yurt dışı operasyonlarından

⁷⁰ Luizard, *IŞİD Tuzağı*, s. 10.

⁷¹ Kavram için bkz. https://www.academia.edu/17928522/Secilmis_Travma

⁷² Simon Bromley, “Ortadoğu'da Devletler Sistemi”, *Ortadoğu Tarihi*, Ed. Youssef M. Choueiri, İnkılap Yay. İstanbul 2011, s. 620.

⁷³ Lindholm, *İslam Toplumlarında Gelenek ve Değişim*, s. 310-313.

⁷⁴ Süleyman Seyfi Ögün, “İran ve dünya sistemi”, *Yeni Şafak*, 28 Ocak 2016.

<http://www.yenisafak.com/yazarlar/suleymanseyfiogun/iran-ve-dunya-sistemi-2026450>

⁷⁵ Bkz. Tokgöz, *Büyük Oyundan Dersler*, s. 80-81.

sorumlu Kudüs Kuvvetleri Komutanı Kasım Süleymanî: “Şehidimizin kesilmiş boğazına and olsun hepsini öldürmeden oturmayacağız” demiştir.⁷⁶

Daha genel bir örnek vermek gerekirse Selefilğin mezhep karşıtlığı, “mezhep yoktur, sünnete uyma vardır” şeklinde özetlenebilecek teolojisi, mezhebi ortadan kaldırmamakta aksini onu pekiştirmektedir. Tarihi süreç göz önüne alındığında mezheplere doğal yaşama alanı tanımama ya da onların "doğru olmayan inançlarını düzeltme" baskısının sadece çatışmayı tetiklemeyle kalmayarak mezhebi diğer tüm kimliklerin önüne geçiren aşırı yaklaşımları da güçlendirdiği görülmektedir. Başka bir ifade ile Mezhepçilik'i ortadan kaldırma ya da "sapma olduğu" gerekçesiyle "mezhep" ile çatışma, onu güçlendirme ve aşırı eğilimlerin onun adına konuşabilmesini sağlayabilmektedir.⁷⁷

SONUÇ YERİNE

Bugün Şîî-Sünnî geriliminin sağlıklı bir açıklamasını yapabilmek için bölgenin iç dinamiklerini ve tarihsel yaşanmışlıklarını bilmek gerekir. Şîî-Sünnî gerilimi, derin köklere sahiptir. Şu veya bu olay bu kökleri canlı tutmayı sağlamaktadır. Ama bölgenin bu kadar karışması bölge üzerindeki küresel hakimiyet mücadelesinin bir sonucudur.

Mezhepsel ve dini faktörler esasen jeostratejik hesaplar ve iktidar kavgalarını örtbas etmek için başvurulan bir kılıftır. Ortadoğu'daki kavga mezhep kavgası değil iktidar, nüfuz ve hegemonya kavgasıdır. Mezhepsel fanatizm iç ve dış politikada bir araç olarak kullanılmaktadır. Bölgedeki çatışmaların en önemli nedeni tarihsel deterministik çatışmaların araçsallaştırılmasıdır.

Ortadoğu'da jeopolitik rekabet devam edecek, alttan alta mevcudiyetini koruyacak ve bu durum Sünnî-Şîî örneğinde mezhepsel denemelere her zaman baskın çıkacaktır.

Hitlerizmin “bedenin bene katılması” olarak tarif edilmesi meşhurdur. Şîî-Sünnî geriliminin asıl nedenlerinden birini bu noktada tayin etmek mümkündür. Kimlik sorunlarıyla ilişkilendirildiğinde din, adeta özünü yitirmekte ve sosyal ve siyasî olaylara ilişkin bir yargı, bir tepki verme biçimi haline gelmektedir. Din, kimlik kutsamada yegane amillerden biri olmakta; siyasî ve sosyal problemler, dinde ideolojik bir ifade bulmaktadır. “Beden” “ben”e katılınca çatışma riski mütemediyen artmaktadır.

Bu noktada Şîî-Sünnî geriliminin bir tür Şîî İslamcılıkla Sünnî İslamcılığın çatışması olduğu söylenebilir. Birbirlerine düşman olunmasına rağmen İslamcılık ortak payda gibidir. Şîî İslamcılığın hedefi, İslam'ı hem toplumlara hem devletlere hâkim kılmak, şeriat düzenini sağlamaktır. Sünnî İslamcılık da aynı gaye için çalışmaktadır. Biri bu gayeye “mehdi” adına ulaşmak istemekte diğeri buna “hilafet” demektedir.

Bu anlamda Şîîliğin de Sünnîliğin de dinin post seküler patlaması anlamında Selefileştiği ifade edilebilir. Burada artık Sünnîlik Şîîlik için, Şîîlik Sünnîlik için birbirine çok yakınlaşmış “iç ötekidir”. İslam tarihi, düşmanlığın hemen her zaman en yakınındaki iç ötekiyle yapılan çatışmalardan kaynaklandığını bizlere göstermektedir. Daha fazla iletişim daha fazla çatışma anlamına gelmektedir. Birçok Selefî grupta “riddet küfrü”nün “aslî küfürden” öncelikli görülmesi bu noktada önem kazanmaktadır. Selefî Sünnîliğin

⁷⁶ Cumhuriyet, Yayınlanma tarihi: 11 Ağustos 2017 Cuma, 10:54

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/800891/iran_i_ayaga_kaldiran_olay..._Kasim_Suleymani_Hepsini_öldurecegiz.html

⁷⁷ Bkz. Şükrü Hanoğlu, “Mezhepçilik” eleştirilmeli ama “mezhebin” önemi anlaşılmalıdır”, *Sabah*, 5 Nisan 2011 Pazar.

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2015/04/05/mezhepçilik-elestirilmeli-ama-mezhepin-onemi-anlasilmalidir>

bu dışlamacı dili Şiîlikle sınırlı kalmamakta Selefi bir cihat gurubuna dahil olmayan Sünnîleri hatta diğer Selefleri de kapsamaktadır.

İlişkilerin normalleşebilmesi için siyasî adım, birçok uzmanın da ifade ettiği gibi teo-politik yerine ekonomik entegrasyon ve diplomatik uzlaşmadır. Bölgede kutuplaşmayı ve mezhepçiliği öne çıkaran teo-politik bir çizgi yerine siyasal teolojisini çoğulculuk üzerine kuran bir siyaset tarzı esas alınmalıdır. ‘Medeniyet ufku’ söylemi de kutuplaşmayı telafi edebilecek bir entelektüel zemin doğurabilir.

Şiî-Sünnî gerilimini, Müslümanların henüz bir arada yaşayacak şekilde ehlileşmemiş olduklarını göstermek için delil olarak kullananlar bulunmaktadır. Hâlbuki bu, gelecekte korkup geçmişin dinsel yaşam kalıplarına sığınmayı; insanları geçmişin hapishanelerinde yaşatarak iktidarlarını sürdürmek isteyenlerin hırsını göstermektedir. Bu nedenle hem Şiîler hem Sünnîler, geçmiş referansları günümüzde ideolojik hale getirmek suretiyle kimliklerinin kurbanı durumundadırlar.

Kabul edilmelidir ki Şiî-Sünnî gerilimi, inançların kalıplaştığı, sağduyunun susturulduğu ve hatta aitliklerin kabalığında kültürlerimizi körleştirdiğimiz bir sürece tekabül etmektedir. Bu nedenle mezhebî gerginlikler, bir kültür savaşı anlamına gelmemektedir. Mezhep gerilimleri, kültürden uzaklaşmanın ve akideyi kültürün yerine koymanın bir sonucudur. Kültür özgündür ve hatta özgürlük peşindedir, akideye dayanmak ise iktidar arzusudur. Aitlikleri kalkan gibi kullanmanın aymazlığı, kültür mezarlarına yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, Ervand, *Humeynizm İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler*, Çev. Mehmet Toprak, Metis Yay., İstanbul 2002.
- Acemoğlu, Daron- Robinson, James A., *Ulusların Düşüşü*, çev. Faruk Rasim Velioğlu, Doğan Kitap Yay., İstanbul 2013.
- Akbarshah Ahmedî, “İşgallerin Dini Yapıya Etkileri: Afganistan Örneği”, *Kuran ve Toplumsal Bütünleşme*, Editörler: Hayatî Hökelekli, Vejdi Bilgin, Bursa 2015.
- Akdoğan, İsmail, “Suudi Arabistan’ın Suriye Politikası”, *Orta Doğu Analiz*, 2015, Sayı: 66.
- Asad, Talal, *İntihar Eylemleri*, çev. Fuat Aydın, EskiYeni Yay., Ankara 2012.
- Bozarslan, Hamit, *Orta Doğu: Bir Şiddet Tarihi*, Çev. Ali Berkay, İletişim Yay., İstanbul 2010.
- Bromley, Simon, “Orta Doğu’da Devletler Sistemi”, *Orta Doğu Tarihi*, Ed. Youssef M. Choueiri, İnkılap Yay., İstanbul 2011.
- Byung-Chul Han, *Şiddetin Topolojisi*, Çev. Dilek Zaptıoğlu, Metis Yay., İstanbul 2017.
- Cohen, Ronen A., *İran Hüccetiyye Cemiyeti*, Çev. Mehmet Toprak, İyidüşün Yay., İstanbul 2014.
- Çiftçi, Adil, *Sosyoloji Giriş: Bir Özgürlük Tarzına Çağrı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012.
- Deniz, Yıldırım, *Orta Doğu’da Radikal Akımların Devletlerarası İlişkilere Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Deniz, Yıldırım, “Orta Doğu’da Vehhabi-Şii Mücadelesi”, *TESAM Akademi Dergisi-Turkish Journal of TESAM Academy*, Ocak - January 2018, 5 (1).
- d’Iribarne, Philippe, *Demokrasi Karşısında İslam*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2017.
- Duran, Burhanettin - Yılmaz, Nuh, “Orta Doğu’da Modellerin Rekabeti: Arap Baharından Sonra Yeni Güç Dengeleri”, *Türk Dış Politikası Yıllığı*, Seta Yay., Ankara 2011.
- Flanagan, Kieran, *Teolojideki Sosyoloji, Düşünümsellik ve İnanç*, çev. Emrullah Ataseven, Ayrıntı Yay., İstanbul 2017.
- Fuller, Graham, *İslamsız Dünya*, Çev. Hasan Kaya, Profil Yay., İstanbul, 2011.
- Fuller, Graham E., *Türkiye ve Arap Baharı*, Çev. Mustafa Acar, Eksi Kitaplar Yay., İstanbul 2016.
- Güler, İlhamî, “Dinlerin ve Mezheplerin Teolojiden Stratejiye Kayışı”, *Gerilim ve Çatışma Arasında Mezhep -Mezhep Sosyolojisi*, Editör: Mustafa Tekin, EskiYeni Yay., Ankara 2017.
- İşcan, Mehmet Zeki, *Gelenekten Geleceğe İslami Düşüncede Yenilik*, Kitap Yay., İstanbul 2015.
- İşcan, Mehmet Zeki, “Tanımsal Perspektif ve Neo-Selefi Hareketler”, *Gerilim ve Çatışma Arasında Mezhep -Mezhep Sosyolojisi*, Ed. Mustafa Tekin, EskiYeni Yay., Ankara 2017.
- Korkmaz, Yusuf, *İran-Suriye Bölgesel İttifakı*, Matbuat Yayın Grubu, Ankara 2015.
- Lindholm, Charles, *İslam Toplularında Gelenek ve Değişim*, Çev. N. Çelik, N. Durmuş, Ş. Sakarya, Elips Yay., Ankara 1994.
- Luizard, Pierre-Jean, *İŞİD Tuzağı*, Çev. Yasemin Özden Charles, İletişim Yay., İstanbul 2016.
- Malesevic, Sinisa, *Savaşın ve Şiddetin Sosyolojisi*, çev. Suzan Sarı, Hece Yay., Ankara 2018.
- Merad, Ali, *Çağdaş İslam*, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yay., İstanbul 1996.
- Nasır Hamid Ebu Zeyd, *Kutsal Metin Otorite ve Hakikat*, Çev. Muhammed Coşkun, Mana Yay., İstanbul 2015.
- Okyar, Onur, “İslami Mezhepler Arası çatışmaların Temelleri”, *Akademik Orta Doğu*, 2016, c. 11, s. 1.
- Risler, J. C., *Çağdaş İslam Dünyası*, Çev. Nihal Önal, Varlık Yay., İstanbul 1974.
- Sandıklı, Atilla -Emin Salihi, *İran Şii Hilali ve Arap Baharı*, Bilgesam Yay., (Rapor No: 35), İstanbul 2011.
- Sinkaya, Bayram, “Suriye Krizi Karşısında İran’ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri”, *Akademik Orta Doğu*, 2015, c. 10, sy. 1, yıl: 2015.

Şahin, Hanefi, "İbn Teymiyye'nin Şii Karşıtlığında Bazı Parametreler", *EKEV Akademi Dergisi*, 2012, sy. 51, ss.133-146.

Şahin Mehmet, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", *Akademik Orta Doğu*, 2008, c. 2, sayı: 2.

Tokgöz, Bülent, *Büyük Oyun'dan Dersler; Sünniler Şiiler*, Ark Yay., İstanbul 2015.

Topçu, Nurettin, *İslam ve İnsan*, Dergah Yay., İstanbul 1998.

Turner, Bryan S., *Max Weber ve İslam*, Çev. Yasin Aktay, Vadi Yay., Ankara 1997.

Zizek, Slovoj, *İslam Arşivleri*, Çev. Sabri Gürses, Çeviribilim Yay., İstanbul 2015.

İnternet Kaynakları

Aarish Ullah Khan, "The Terrorist Threat and the Policy Response in Pakistan" SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), Policy Paper No. 11, September 2005. (Elektronik Basım)

<https://www.files.ethz.ch/isn/13595/Policypaper11.pdf>

Ataman, Muhittin. "Suriye'de Her Şey Farklı Olabilir", *Aljazeera*trk. 17 Şubat 2016, güncelleme:16:30.

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyede-her-sey-farkli-olabilir>

Atwan Abdulbari. (Rai el-Yevm adlı haber sitesi genel yayın yönetmeni) "Ortadoğu Savaşın Eşiğinde", çev. Zahide Tuba Kor, 16 Kasım 2017 Perşembe,

<http://ortadogugunlugu.blogspot.com.tr/2017/11/aatwan-ortadogu-savasin-esiginde.html>

Ayhan, Veysel, Ortadoğu'daki Şii-Sünnî Gerginliği ve Türkiye.

<http://www.orsam.org.tr/files/OA/38/2veysel.pdf>

Behuria, Ashok K. "Sunni-Shia Relations in Pakistan: The Widening Divide", *Strategic Analysis*. Vol. 28, No.1, Jan-Mar 2004. (Elektronik Basım)

https://idsa.in/system/files/strategicanalysis_akbehuria_0304.pdf

Bowen, Jeremy. (BBC Orta Doğu Editörü), "Büyük güçler arasında mezhep çatışması". http://www.bbc.com/turkce/ haberler/2012/12/121213_bahreyn_analysis Son güncelleme: 13 ARALIK 2012 - TSİ 17:26.

Corm, Georges. "Bunun Sünniler ile Şiiler arasında bir çatışma olduğuna ancak safdiller inanır". Çev. Haldun Bayrı.

<http://medyascope.tv/2017/11/16/georges-corm-bunun-sunniler-ile-siiler-arasinda-bir-catisma-oldugunaancak-safdiller-inanir/>

Corm, Georges. "Tarihte gerçek anlamıyla dini çatışma olmadı; Haçlı Seferleri bile öyle değildi", çev. Haldun Bayrı.

<http://medyascope.tv/2017/07/20/georges-corm-tarihte-gercek-anlamiyla-dini-catisma-olmadi-hacl-seferleri-bile-oyledegildi/>

Cumhuriyet, yayınlanma tarihi: 11 Ağustos 2017 Cuma, 10:54

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/800891/iran_i_ayaga_kaldiran_olay...Kasim_Suleymanii_Hepsini_öldurecegiz.html

Fehmi Huveydi. "Arap dünyasının sınırları da varlığı da tehdit altında", *Aljazeera*, 18 Şubat 2016, Güncelleme: 11:54.

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-dunyasinin-sinirlari-da-varligi-da-tehdit-altinda>

Hanioglu, Şükrü. "Mezhepçilik" eleştirilmeli ama "mezhebin" önemi anlaşılmalıdır", *Sabah*, 5 Nisan 2011 Pazar.

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2015/04/05/mezhepçilik-elestirilmeli-ama-mezhepin-onemi-anlasilm>

Jeremy Bowen, "Ortadoğu'da Şii-Sünnî fay Hattı", http://www.bbc.com/turkce/ haberler/2013/12/131220_sii_sunni_ayrim. (20 Aralık 2013)

Karagül, İbrahim. "Olağanüstülükler Çağı'na Son örnek: Suudiler İran'la savaşa hazırlanıyor!" *YeniŞafak*. 22 Haziran 2017.

<http://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahimkaragul/olaganustulukler-cagina-son-ornek-suudiler-iranla-savasa-hazirlaniyor-2038600>

Karam, Joyce. "With an eye on Iran, US welcomes Moqtada Al Sadr visit to Saudi Arabia", *The National*, July 31, 2017.

<https://www.thenational.ae/world/mena/with-an-eye-on-iran-us-welcomes-moqtada-al-sadr-visit-to-saudi-arabia-1.615851>

Ögün, Süleyman Seyfi. "İran ve dünya sistemi", *Yeni şafak*, 28 Ocak 2016.

<http://www.yenisafak.com/yazarlar/suleymanseyfiogun/iran-ve-dunya-sistemi-2026450>

Riaz, Ali. "Global Jihad, Sectarianism and the Madrassahs in Pakistan", *Institute of Defence and Strategic Studies Singapore*. August 2005. (Elektronik basım)

https://www.researchgate.net/profile/Ali_Riaz4/publication/30066680_Global_jihad_sectarianism_and_the_madrassahs_in_Pakistan/links/59a3a804a6fdcc1a315f5cb1/GlobaI-jihad-sectarianism-and-the-madrassahs-in-Pakistan.pdf

Schulson, Michael. "Why do so many Americans believe that Islam is a political ideology, not a religion?", *The Washington Post*. February 3 (Şubat) 2017.

https://www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2017/02/03/why-do-so-many-americans-believe-that-islam-is-a-political-ideology-not-a-religion/?utm_term=.9e81a33b3d48

Yegin, Abdullah. "İran'ın Ser Gücü", *Analiz*. Şubat 2016, sayı: 150, SETA. (Elektronik Basım)

http://file.setav.org/Files/Pdf/20160215153935_iranin-sert-gucu-pdf.pdf

Yetkin, Murat. "Radikal İslamcı militanlığı dünyanın başına saran ideolog öldü", *Hürriyet*. 29. 05. 2017.

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/radikal-islamci-militanligi-dunyanin-basina-saran-ideolog-oldu-40472824>